

Voorzetsels

*Ook in Utrecht wonen wij 'op' of 'in' een straat of een wijk
Over het gebruik van voorzetsels voor straatnamen*

In een kort stukje in het Utrechts Nieuwsblad van 9 april 1998 schreef ik dat de inwoners van Utrecht, overeenkomstig het gewone Nederlandse taalgebruik, 'op' of 'in' een straat wonen. De redacteur E. Sluis schreef acht dagen later in de krant dat 'aan' ook mocht. Nu had ik niet beweerd dat 'aan' niet zou mogen worden geschreven. Het ging mij er om dat het Nederlands een voorzetselgebruik voor straatnamen kende en dat het jammer was dat het U.N. zich er niet aan hield.

Sluis had R. Kiezebrink van het Genootschap Onze Taal nog gevraagd welk voorzetsel in dezen het beste voor Nederlandse straatnamen kon worden geplaatst. Kiezebrink vond dat taalgebruikers 'intuïtief een eigen keuze maken', maar het leek hem 'het gebruikelijkst dat mensen 'in' een straat wonen, 'op' of 'aan' een weg en 'aan' een laan.

Uit vraaggesprekken met meest oudere inwoners van de stad is mij gebleken dat in Utrecht:

- het gebruik van 'op' en 'in' voor straatnamen, zoals in het Nederlands, vrij helder wordt onderscheiden, behalve voor straten die op -laan(tje) eindigen, en dat
- 'aan', in dit verband een woord afkomstig uit de kadastertaal, per

traditie niet wordt gebezigd.

In de stad komen enkele uitzonderingen op het Nederlandse gebruik voor die kleur aan de locale taal geven. In het onderstaande heb ik het gebruik per type straatnaam gegroepeerd, de uitzonderingen aangegeven en voorzien van voorbeelden. Reacties van lezers op de tekst zou ik zeer op prijs stellen.

'In' en 'door'

Men woont, bevindt zich, of iets speelt zich af 'in' straten die een doorgang vormen met een beperkt uitzicht, hetgeen ook door de aanwezigheid van bomen kan worden veroorzaakt. Het betreft:

a. straten waarvan de naam eindigt op -baan: in de Maliebaan (een enkele keer nog: in de Baan, vroeger een afgeperkt speelterrein); -bos: in 't Sterrenbos; -dal: in 't Lange Rozendaal; -gaard: in de Lichtegård; -hoek: in de Grifthoek; -kwartier: in 't Gildenkwartier; -park: in 't Moreelsepark; -passage: in de Vre(d)e(n)burgpassage; -plantsoen: in 't Kouwerplantsoen; -poort: in de Waterpoort; -steeg: in de Catharijnesteeg (de klemtoon wisselt), of -straat: in de Korte Nieuwstraat. Op deze laatste regel zijn vijf uitzonderingen: op de Biltstraat, op

de Breedstraat, op de Lange Nieuwstraat, op de Voorstraat en op de Wittevróuwenstraat. Het is mogelijk dat de ophoging van de binnenstad hier eerder heeft plaatsgevonden dan in andere delen; misschien waren deze straten vroeger open 'wegen' die maar voor een deel waren bebouwd, en dus geen straten met een beperkt uitzicht. Ook voor 'jâch', Stad-Utrechts voor een vrij onooglijke, beruchte straat, wordt 'in' gebruikt: in de Ketielejâch (Eligenstraat);

b. straten waarvan de naam niet eindigt op een van de onder a. genoemde woorden, maar waar eveneens sprake is van een beperkt uitzicht: in 't Achterom, in 't Hanengeschrei, in de Lauwerecht, in 't Masegast, in 't Ondiep (klemtoon op O), in de Ridderhofstad, in de Trans, in 't Wed, in de Wijde Doelen.

Indien een van deze 'in'-straten wordt doorgelopen of doorgereeden, wordt 'door' gebruikt: door de Kanaalstraat naar 't station; men wandelt 'in' deze straten: zij liep in de Bouwstraat.

Als de straatnaam op '-laan(tje)' eindigt, wordt het gebruik van 'in' afgewisseld met 'op' - een vast gebruik is (nog) niet ontstaan. Sommige krijgen steeds 'in' (in de Marixlaan), andere 'op' (op de Croeseláan, op de Laan van Nieuw-Guinea), bij weer andere wordt zowel 'in' als 'op' gebruikt: in/op de Laan van Minswéerd, in/op 't Loolaantje. Hoger opgeleiden en bewoners die hun eigen laan voor aanzienlijk houden, hebben een voorkeur voor 'in': in de Emmalaan - anderen zeggen: op de Emmalaan.

Neude, ca. 1900

Foto linkerpagina:
Voorstraat, ca. 1908

Foto's: Het
Utrechts Archief

Wijken

Men woont 'in' een wijk als:

1. de naam eindigt op -buurt: in de Schepenbuurt, in de Vogelenbuurt, in de Zeeheldenbuurt; -dorp (en wel zonder het lidwoord): in Tuindorp, in Tuindorp-Oost, in Voordorp; -park: in 't Majellapark, in 't Wilhelminapark; of -wijk: in 't/in de Dichterswijk, in 't/in de Geuzenwijk, in 't/in de Rivierenwijk, in 't/in de Sterrenwijk, in 't/in Wijk C; zonder het lidwoord: in Elinkwijk, in Oudwijk, in Transwijk, in Tuinwijk;

2. het grondgebied ervan altijd tot de oude stadsvrijheid heeft behoord: in Abstede, in Pijlswéerd, in Tolsteeg, in Wittevrouwen (de klemtoon wisselt).

Men rijdt of loopt 'door' deze wijken en wandelt 'erin'.

Ten slotte: Kees woont Buiten Wittevrouwen (de klemtoon wisselt) - hij rijdt of loopt 'door' die wijk en wandelt 'erin'.

'Op' en 'over'

Men woont, bevindt zich, of iets speelt zich af 'op' straten die een open vlakte aanduiden, waar een vrij uitzicht is. Het betreft:

a. straten die langs een water liggen en ernaar zijn genoemd: op de Drift, op de Krommerijn, op de Oudegracht, op de Runnebaan (westzijde van de Nieuwegracht tussen de Trans en de Hamburgerstraat), op de Vleutensevaart, op 't Zwartewater, alsmede straten waarvan de naam duidt op de nabijheid van water en die eindigt op -barrière of -brug: op de Tolsteegbarrière, op 't/op de Stadhuisbrúg; -bolwerk of -burg: op 't Lucasbolwerk, op 't Lepenburg, op Manenburg, op Wolvenburg; -dam: op 't Jansdam, op Pausdam; -dijk: op de Eerste Daalsedijk; -helling (werf): op de Helling; -kade: op de Merwedekade, en, ook een kade: op de Bemuurde Wéerd; -singel: op de Kleine Singel, op 't/op de Maliesingel; of -sluis: op de Noorderslúis;

Oudegracht,
ca.1910

Foto rechts:
Bruntenhofje, 1989

Foto's: Het
Utrechts Archief

b. alle pleinen: op 't 5-meiplein, op de Mariaplaats, op de Neu/op de Neude, op Oudenriijn (verkeersknooppunt), op 't Vreeburg/op 't Vredenburg;

c. straten die naar een huis of een buitenplaats zijn genoemd: op Clärenburg (een deel van Hoog-Catharijne bij het Vreeburg), op Heuveloord, op Oudwijk, op Raadwijk, op Rotsoord; uitzondering: in Kintgensháven (verbastering van 'have van Geenkiin', een familie die een bezitting tussen de Ganzenmarkt en dit straatje bewoonde; evenmin als de Neude is het een 'haven' geweest);

d. straten waarvan de naam eindigt op -akker: op de Hopakker; -dreef: op de Bantodreef; -erf: op 't Ledig Erf; -hof(je): op de Bruntenhof (of: op het Bruntenhofje, in de Bruntskameren); -hoog: op 't Hoogt; -kamp: op de Nieuwekámp; -kerkhof: op 't Janskerkhof; -landen: op de Hogelánden; -markt: op de Zoutmarkt (uitzondering: in de Lijnmarkt - de lijnslagersmarkt werd van ouds-

her 'in' die nauwe straat gehouden); -omloop: op de Omloop; -oord (een gebied in Pijlsweerd, verbasterd tot 'noord'); op de Hoge-, Lage-, Nije- en Oudenóórd; -pad: op 't Houtensepad; -plateau: op 't Steven Butendiekplateau; -rading (grens): op de Biltse Rading; -traverse: op de Gildentraverse; -veld: op 't Jansvèld; -(straat)weg: op de Drááiweg, op 't/op het Springwèg/op de Springweg, op de Weg der Verenigde Naties, op 't/op de Stráátweg (of: op de Amsterdamsestraatweg); of -weide: op de Lageweij/op de Lageweide;

e. de straten in de wijk Lunetten.

Indien een van deze 'op'-straten wordt doorgelopen of doorgereden, wordt 'over' gebruikt: hij reed van de Drift over de Voorstraat naar de Neu; men wandelt 'op' deze straten: hij liep op 't Oudkerkhof.

Straatnamen die beginnen met een voorzetsel worden soms niet en soms wel voorafgegaan door een extra voorzetsel: zij woont Achter de Dom, hij woont op ('t) Voor Clarenburg; als men deze laatste straat (eventueel voor een deel) doorloopt of doorrijdt, dan wordt 'over' gebruikt: het was niet toegestaan, maar toch fietste zij over 't Voor Clarenburg. Rustig lopen doet men hier zo: zij liep op 't Voor Clarenburg te wandelen.

Voor straten die op -laan(tje) eindigen, zie hierboven bij 'In' en 'door'.

Wijken

Men woont 'op' een van de volgende wijken: op de Halve Maan, op Den Hommel, op Hooch Boulandt ('Hoog Bouwland'), op Hoog Catharijne, op Jaffa, op 't Kanalen-eiland, op Lombok, op Lunetten, op Nieuw-Engeland, op Oog in Al, op Overvecht (de klemtoon wisselt), op Rijnsweerd, op Transvaal, op de Uithof, op Welgelegen, op Zuilen; ook de wijken die op -raven eindigen krijgen 'op': op Hoog-, Laag- en Westráven. Maar voor sommige van deze wijken gebruikt men ook 'in', bijv.: in Overvecht, in de Uithof. 'In' klinkt wat statiger, net als het wonen 'in' een laan.

Men rijdt of loopt 'door' deze wijken en men wandelt 'erop', maar ook weleens 'erin'.

De meestal wat hoger op het land liggende Utrechtse dorpen krijgen in het Stad-Utrechts ook 'op': ik heb een dochter op De Bilt wonen, op de Blauwkapèl, op Jutfáás, op Zeist.

Noot

Drie stukjes over dit onderwerp (van J.G. Raatgever jr., B. Kruitwagen en W. van Beusekom) zijn verschenen in het Maandblad van Oud-Utrecht, 9de jaargang (1949).